

# TOPONÍMIA DELS POBLES VALENCIANS

---

**LA JANA**

**EL BAIX MAESTRAT**



ACADEMIA  
VALENCIANA  
DE LA LLINGÜA



AJUNTAMENT  
DE LA JANA



INSTITUT CARTOGRÀFIC VALENCIÀ

ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA  
SECCIÓ D'ONOMÀSTICA

COORDINACIÓ I GESTIÓ  
Unitat de Recursos Lingüísticotècnics

RECALL I TEXT  
Xavier Coloma Fuster

GRAFISME  
Esperança Martínez Molina

© Acadèmia Valenciana de la Llengua

Col·lecció: Onomàstica  
Sèrie: Toponímia dels Pobles Valencians  
La Jana, 187

Editat per: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua  
Av. de la Constitució, 284  
46019 València  
Tel.: 96 387 40 23  
Adreça electrònica: avl@gva.es

Amb la col·laboració de l'Ajuntament de la Jana

ISBN: 978-84-482-5909-9

Depòsit legal: V-584-2014

Impressió:  gràfiques **vimar** 

Alqueria de Rega, 11 • Tel. 96 159 43 30 • França • València

[www.avl.gva.es](http://www.avl.gva.es)

## LA JANA

El terme de la Jana, amb una extensió de 19,4 km<sup>2</sup>, es troba al cor del Maestrat. Limita al nord amb Canet lo Roig; a l'oest, amb Xert i Sant Mateu; al sud, amb Cervera del Maestrat, i a l'est, amb Traiguera.

Entre els vestigis més antics que s'han trobat d'època romana destaca una estatueta d'Hèrcules, protector dels viatgers, i un mil·liari del segle IV, que està en la plaça del poble.

Quant al topònim major, la primera notícia que tenim és d'època islàmica. El geògraf àrab Al-Idrisi cita en el seu *Itinerari* «La Yanah», que s'identifica amb la Jana. Tradicionalment, este nom s'ha relacionat amb l'existència de fonts o d'aigua. Dolors Bramon, però, estableix l'origen del topònim en el llatí IANUA 'porta', ja que era lloc d'encreuament entre la via Augusta i la via Heràclea.

La Jana, com la resta de la batlia de Cervera, fou donada per Ramon Berenguer IV a l'Orde de l'Hospital. Després de la conquesta del rei Jaume I l'any 1237, Hug de Fullalquer la va rebre en nom de l'orde; la Jana s'integrà en el castell de Cervera i va ser repoblada segons els costums de Lleida. Però després de la creació, en 1319, de l'Orde de Montesa, la Jana i els pobles veïns passaren a pertànyer a la Taula Mestral, és a dir, al territori assignat al mestre de Montesa, que residia a Sant Mateu. En 1540 es convertí en vila independent.

En 1358, el mestre Pere de Tous concedí el privilegi de la institució ramadera anomenada el Lligallo als llocs de Càlig, Canet, Rossell, la Jana i la Barcella (en aquell moment lloc independent de Xert), que perdurà fins a la desamortització.

La fira de la Jana, relacionada amb este Lligallo, estava inicialment dedicada a la ramaderia, encara que en el segle XX es va convertir en fira de maquinària agrícola; actualment és una fira comercial.

L'activitat ramadera ens ha deixat una gran quantitat de topònims, que mostren la importància que va tindre esta activitat en altres èpoques. En l'actualitat, però, la ramaderia quasi ha desaparegut; l'agricultura ha ocupat els llocs que abans es dedicaren a pastures, i les zones humides han deixat pas a planes dedicades al cultiu.

Fins al segle XX, la viticultura tingué també una gran importància i el vi de carlon del Maestrat era exportat a tot el món des del port de Benicarló. Però, després de la plaga de la fil·loxera de principis del segle XX, que va arruïnar les vinyes, el cultiu ha anat minvant fins a desaparèixer. També les garroferes i els ametlers pràcticament han desaparegut, i altres cultius, com els hortofructícoles, no tenen una importància significativa. En canvi, la plantació d'oliveres va experimentar un augment considerable.

## ELEMENTS FÍSICS

### Orografia

Serra de Sant Pere (o del Solà)

### Hidrografia natural

Barranc de Moles  
Barranc del Surrac (o de la Mare  
de Déu)

Bassa de Llorenç  
Basses de Xert  
Rambla de Cervera (o Riu Sec)

### Hidrografia artificial

Aljub dels Camps  
Bassa de la Llacuna  
Depòsit d'Aigua

l'Engolidor  
Pou del Carrascal  
Pou del Mas

### Partides i paratges

Dellà la Font  
l'Albelló  
l'Aljub  
la Cometa  
la Cometa de les Eres  
la Llacuneta del Pou del Mas  
la Rambla  
la Serreta  
les Alboredes  
les Basses de Xert  
les Bidofes  
les Carrasques  
les Carrasques Grosses  
les Clons  
les Comes  
les Eres  
les Femades  
les Fontanelles  
les Guixpelleres  
les Llacunes

les Llacunetes dels Vilacapcins  
les Piquetes  
les Planes  
les Serres  
les Timbes  
lo Barranquet  
lo Camp de la Vera Creu  
lo Cap de la Coma  
lo Coll de Canet  
lo Corral dels Pastors  
lo Mas del Batle  
lo Pou del Mas  
lo Torrent  
lo Tossal  
los Avencs  
los Camps  
los Carxols  
los Castelletes  
los Figuerals  
los Freginals

los Horts de la Font  
los Patxols  
los Plans  
los Pous

los Solans  
los Vilacapcins  
los Vilarets  
los Vila-rojos

## **PRESENCIA HUMANA**

### **Poblament**

Barraca d'Emili Burato  
Barraca de Balaguer  
Barraca de Baltasar  
Barraca de Ferrer  
Barraca de Gargallo  
Barraca de Gil  
Barraca de Simó  
Barraca de Vallés

Barraca de Verge  
Barraca dels Peiters  
Cases de Pepet d'Arsis  
Corral de les Cols  
Corral dels Vilarets  
la Jana  
Mas del Batlle  
Venta de Sant Josep

### **Vies de comunicació**

Assagador de Folch  
Assagador de la Bassa de la  
Llacuna  
Assagador de les Llacunes  
Assagador de les Bidofes  
Assagador de les Carrasques  
Assagador de les Pedres  
Assagador del Camí de les  
Carretes  
Camí de Cervera  
Camí de la Rambla  
Camí de les Bassoles  
Camí de les Comes  
Camí de les Esquiroles  
Camí de les Serres  
Camí de Sant Mateu a la Jana  
Camí del Cap de la Llacuna  
Camí dels Avencs  
Camí dels Camps

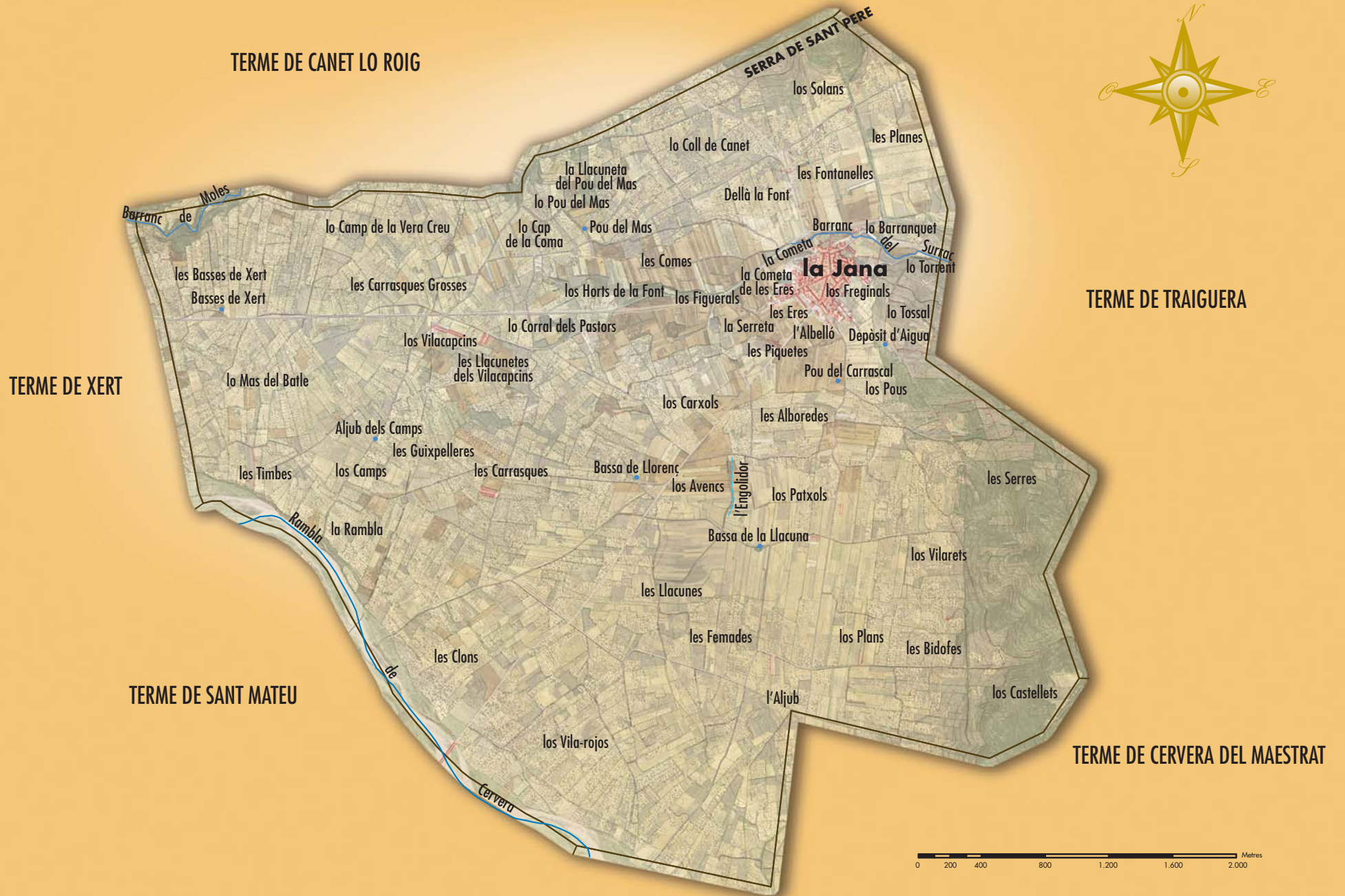
Camí dels Esboïcs  
Camí dels Solans  
Camí dels Vila-rojos  
Camí Vell de Vinaròs a Morella  
Carretera de Canet lo Roig  
Carretera de Sant Mateu  
Carretera de Vinaròs a Morella  
Entradeta dels Vilacapcins  
la Costa Baila  
los Quatre Camins  
Senda d'Enduronets  
Senda de les Bidofes  
Senda de les Guixpelleres  
Senda de Xert  
Senda del Barranc de Moles  
Senda del Cementeri  
Senda del Pou del Mas  
Senda dels Camps  
Travessera de les Comes

## **Altres llocs d'interés**

Barraca de la Rajoleria  
Capella de la Mare de Déu dels  
  Àngels  
Carrasca de Caputxo  
Cementeri  
Ermita de Sant Josep del  
  Carrascal  
Ermita de Santa Anna  
Granges de Tèrio  
Granja d'Agustí  
Granja d'Hermini  
Granja de Bassoler  
Granja de Camil  
Granja de Carotet  
Granja de Cinto  
Granja de Ciprià  
Granja de Custodi

Granja de l'Alegre  
Granja de la Macària  
Granja de la Xula  
Granja de les Fontanelles  
Granja de Lleganya  
Granja de Marisol  
Granja de Paco Tosseta  
Granja de Pere  
Granja de Pujol  
Granja del Monjo  
Granja del Ros  
Granja del Vinarossenc  
Molló de Xert  
Museu Natural de les Oliveres  
  Mil·lenàries  
Peiró Trencat

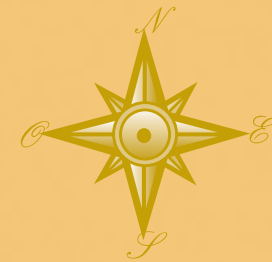
# Elements físics





# Presència humana

## TERME DE CANET LO ROIG



## TERME DE TRAIQUERA

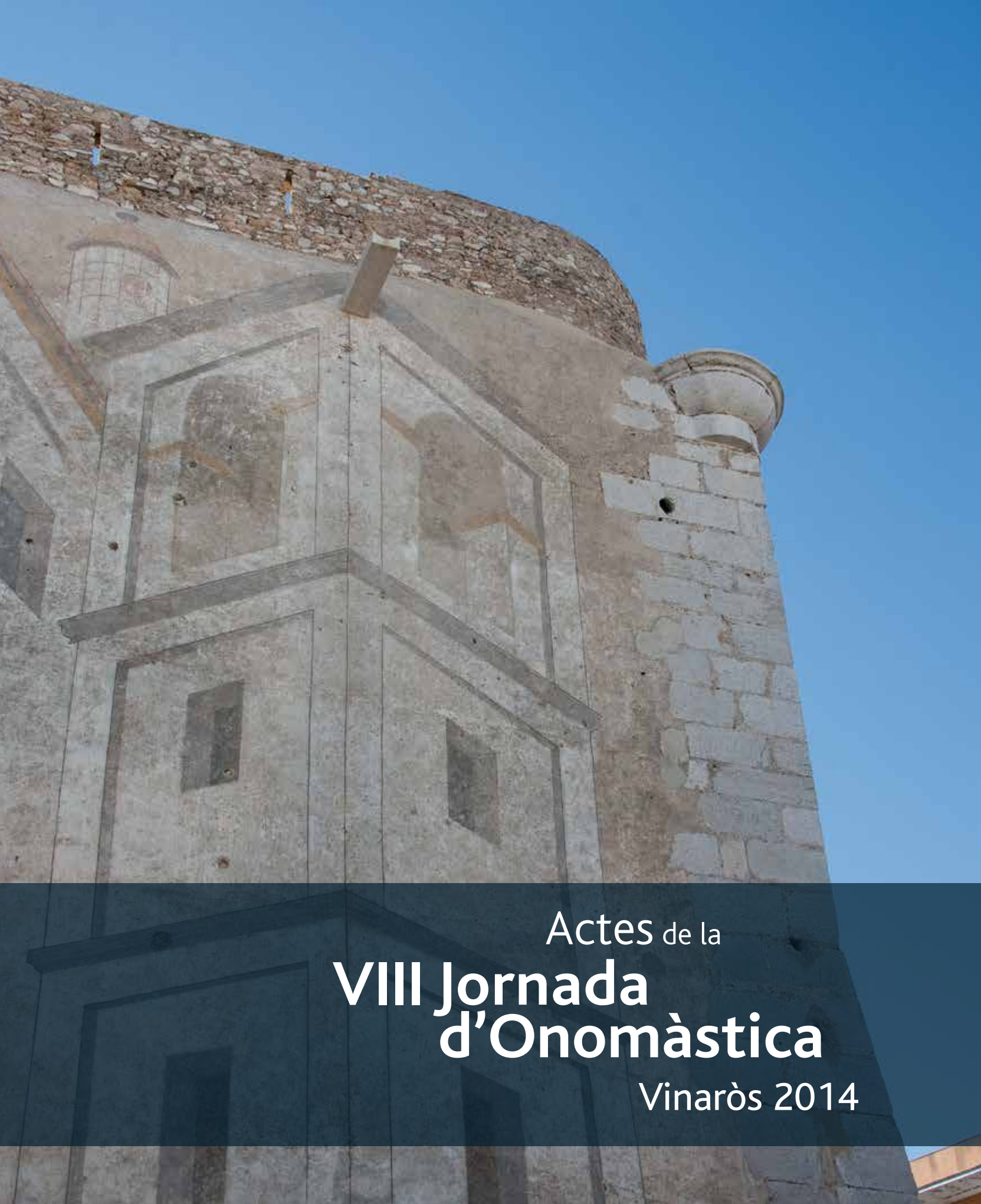
## TERME DE XERT

## TERME DE SANT MATEU

## TERME DE CERVERA DEL MAESTRAT







Actes de la  
**VIII Jornada  
d'Onomàstica**

Vinaròs 2014

Actes de la  
**VIII Jornada  
d'Onomàstica**  
Vinaròs 2014



**COL·LECCIÓ ACTES, 14**

© els autors

© ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA

**Edita:** Publicacions de l'ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA  
Avinguda de la Constitució, 284. 46019 València  
avl@gva.es - www.avl.gva.es

**Disseny i maquetació:** Espirelius  
www.espirelius.com

ISBN: 978-84-482-5985-3  
DL: V-314-2015

# TOPONÍMIA DE LA JANA

Xavier Coloma Fuster

El terme de la Jana es troba al cor del Maestrat, al mig de l'anomenat Maestrat Vell de Montesa. Té una extensió de 19,4 km<sup>2</sup> i limita, al nord, amb els termes de Traiguera i Canet lo Roig; a l'oest, amb els de Xert i Sant Mateu, i a l'est i sud, amb el de Cervera del Maestrat.

Des de la creació el 1319 de l'Orde de Santa Maria de Montesa i Sant Jordi d'Alfama, la Jana va pertànyer, com els seus termes circumveïns, a la Taula Mestral, és a dir, al territori assignat al mestre de Montesa, que residia en la veïna vila de Sant Mateu.

Tenim un coneiximent prou cabal de la història de la Jana gràcies a l'historiador Pedro Simó Vallés i a la seua obra *La Jana*, publicada pel Centre d'Estudis del Maestrat el 1985.

Entre els vestigis més antics vinculats a la població es troben, de l'època neolítica, el jaciment dels Castelletes en la serra del Solà, mentres que, de l'època ibèrica, es troba el jaciment del Vila-roig.

De l'època romana queden diversos vestigis en el lloc conegut amb el nom del Castell, en la part més alta del poble, entre els quals destaca una estatueta d'Hèrcules, protector dels viatgers. La moderna historiografia identifica l'anomenat *Intibilis* dels diversos itineraris de la Via Augusta amb la Jana, atenent les distàncies que hi ha entre Tortosa i Cabanes. En aquest punt confluïrien la mencionada via amb la Via Hèraclea, que anava fins a Saragossa des de Peníscola. O siga, que es tractaria d'una important cruïlla de camins. D'aquesta

època també es conserva un mil·liari del segle IV, actualment ubicat en la plaça de la Jana.

En època islàmica, el geògraf àrab Al-Idrisi cita en el seu *Itinerari* «La Yanah», que generalment s'identifica amb la Jana. Aquesta seria la primera notícia que tenim sobre el topònim *la Jana*. Tradicionalment, aquest nom s'ha relacionat amb l'existència de fonts o d'aigua. La historiadora Dolors Bramon, però, estableix l'origen d'aquest topònim en el llatí *IANUA*, amb significat de 'porta', ja que era, precisament, lloc d'encreuament de dues vies romanes, que consta que continuaren utilitzant-se en època andalusina.

Ja en l'Edat Mitjana, el comte rei Ramon Berenguer IV va donar la Jana, com la resta de la batlia de Cervera, a l'Orde de Sant Joan de l'Hospital, encara abans de la conquesta. El 1237, després de la conquesta cristiana, el rei Jaume I la va entregar a Hug de Fullalquer, castellà d'Amposta, que la va rebre en nom de l'Orde; la Jana s'integrà en el castell de Cervera i va ser repoblada segons els costums de Lleida.

D'aquesta època s'ha conservat un important document per a la història i la toponímia de la Jana: la carta pobla del Carrascal. Segons la descripció del document, el que sembla que ha desaparegut de la Jana és el Carrascal, ja que el lloc que ocupava el poble no es correspon al que actualment és la zona anomenada el Carrascal, sinó que hauria d'estar aproximadament on es troba el mas del Batlle.

El 1319, com a conseqüència de la creació de l'Orde de Santa Maria de Montesa pel rei Jaume II, els territoris que pertanyien als cavallers de l'Hospital al Regne de València passaren a integrar-se en el nou Orde. D'aquesta època es conserva en l'Arxiu del Regne de València un altre document important per a la toponímia janenca: el llibre de censos de la Jana, pagats a l'Orde de Montesa pel domini útil de la terra. Mitjançant este document, del segle XIV, estudiat per Ferran Garcia Garcia, es pot comprovar com ha perdurat la toponímia de les partides agrícoles de la Jana fins als nostres dies.

El 1358, el mestre Pere de Tous concedeix el privilegi de la institució ramadera anomenada el Lligallo als llocs de Càlig, Canet, Rossell, la Jana i la Barcel·la, en aquell moment lloc independent de Xert. La raó de ser la Jana un dels llocs elegits la dona el mateix document, quan es refereix al fet que la Jana quasi està enmig de tots els llocs que formaven el Lligallo i, sobretot, per les característiques del terme, amb abundants pastures i fonts per al proveïment del bestiar, a més d'estar solcada per una extensa xarxa d'assegadors que permetien el trànsit ramader en unes èpoques on la transhumància era fonamental. El Lligallo va perdurar fins a la desamortització del 1835.

Probablement, relacionat amb aquest Lligallo, és la fira de la Jana, inicialment dedicada a la ramaderia, que es va convertir en el segle XX en fira de maquinària agrícola, per arribar als nostres dies com a fira comercial.

L'activitat ramadera ens ha deixat una gran quantitat de topònims, que ens donen una idea de la gran importància que va tenir en altres èpoques. En l'Ajuntament de la Jana encara es conserva el Projecte de Classificació de Vies Pecuàries del 1962, on es detallen i descriuen, si més no, set assegadors principals que solcaven el terme, a més d'altres topònims ramaders. D'ençà, aquesta activitat, que va sustentar la població al llarg dels segles, quasi ha desaparegut; l'agricultura ha ocupat els llocs que abans es dedicaren a pastures i les grans zones humides, com ens indica la toponímia, han deixat pas a planes dedicades al cultiu.

Pel que fa a la toponímia geogràfica, el terme de la Jana conserva molts topònims que fan referència a la presència de l'aigua: les *Llacunes*, les *Llacunetes*, el *cap de la Llacuna*,

la *llacuneta del Pou del Mas*, la *bassa de la Llacuna*, les *llacunetes dels Vilarscapcins*, la *bassa de Llorenç*, les *basses de Xert*. Estes zones humides, que ocuparien una important porció del territori i serien mantingudes amb cura pels pastors, anaren perdent importància a mesura que la ramaderia perdia empenya en el nostre país i l'agricultura anà transformant estes marjals en planes de cultiu, buscant formes de drenatge per evitar la permanència de les aigües; això també ha deixat la seua empremta en la toponímia de la Jana, en noms com ara *l'Aubelló* o *l'Engolidor*. En este singular paratge es troba un avenc natural per on s'escolen les aigües que s'entollen després de fortes pluges en les planes pròximes; als pocs dies desapareixen, evitant que s'acumulen en els camps i que facen malbé els cultius. En el temps de la ramaderia extensiva probablement feren el contrari, evitar artificialment que l'aigua fora engolida per l'avenc i afavorir-ne la seua permanència. Uns roures monumentals denoten la humitat permanent del paratge.

Com ja he comentat, la presència d'estes zones humides va afavorir l'activitat ramadera; són nombrosos els topònims conservats referits a aquesta activitat, assagadors com el de la *Bassa de la Llacuna*, *l'assagador de les Llacunes*, *l'assagador d'en Folch*, *el Prat* o *lo Corral dels Pastors*. En l'actualitat, la ramaderia extensiva quasi ha desaparegut, encara que la Jana conserva un nombre significatiu de granges.

Un altre aspecte que vull destacar de la toponímia janenca és el relatiu a la vegetació natural, que fa referència a masses forestals avui del tot desconegudes. El cas més significatiu és el del topònim *Carrascal* (desaparegut poblament que es trobaria al costat del terme de Xert, en les immediacions de l'ermita de sant Josep). Hi ha altres topònims, referits a este col·lectiu botànic com el *mitjà del Carrascal*, el *pou del Carrascal*, les *Carrasques*, les *Carrasques Grosses*, la *carrasca de Caputxo*, *l'assagador de les Carrasques*, el *camí del Carrascal*, que denoten una presència molt abundant d'aquest arbre en altres èpoques, encara que anà deixant pas al cultiu de l'olivera, que, a poc a poc, s'apropiaria de quasi tot el territori.

Per últim, he de fer esment de la toponímia agrícola de la Jana, on hi ha noms com *los Figuerals*, *los Freginals* o *les Eres*, que parlen de cultius ja desapareguts, i, sobretot, dels topònims relatius a l'olivera, principal cultiu de la Jana de la

nostra època, i també d'altres èpoques molt antigues, com denota la presència de les monumentals oliveres mil·lenàries del seu terme. Igual que en altres llocs del Maestrat, a la Jana és habitual la metàtesi *vilar* per a referir-se a un olivar, i són abundants els exemples: *els Vilars, lo Vilar Gros, los Vilacapsins, los Vila-rojos*.

Fins al segle xx, la viticultura també tingué una gran importància i el vi de Carlon del Maestrat era exportat a tot el món des del port de Benicarló. Però, després de la plaga de la fil·loxera de principis del segle xx, que va arruïnar les vinyes, anà minvant fins a desaparèixer. Per contra, la plantació d'oliveres, que es van unir a les oliveres centenàries i, fins i tot, mil·lenàries que ja existien, va experimentar un augment considerable. En l'actualitat, quasi constitueixen un monocultiu i produeixen un oli de qualitat excel·lent, com el de tot el Maestrat.

#### BIBLIOGRAFIA

- BRAMON, Dolors - LLUCH BRAMON, Rosa (2002): *Mots remots: Setze estudis d'història i toponímia catalana*, Girona, CCG Edicions.
- CAVANILLES, Antonio J. (1995): *Les Observacions de Cavanilles. Dos-cents anys després*, Fundació Bancaixa, València.
- LÓPEZ, Tomás (1998): *Relaciones Geográficas, Topográficas e Históricas del Reino de Valencia*, Generalitat Valenciana, València.
- MADOZ, Pascual (1982): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico*, Edicions Alfons el Magnànim, València.
- SIMÓ VALLÉS, Pedro (2005) *La Jana, territorio y patrimonio histórico-cultural*, Centre d'Estudis del Maestrat, Sant Carles de la Ràpita.

#### DOCUMENTS

- 1332, març 29, Castell de Cervera.
- Llibre de censos de la Jana, pagats a l'Orde de Montesa pel domini útil de la terra. ARV, Clero, Montesa, lligall 886, caixa 2331-2332.
- Document estudiat per Ferran García García, transcrit per Pedro Simó Vallés.